

Kekkonen Suomi lännen vaikuttamisoperaatioiden kohteena

Arvio teoksesta Virta, Mikko. *Operaatio Kekkonen. Lännen agentit Tamminiemen sisäpiirissä*. Otava. 2022. 574 s. ISBN 978-951-1-42805-3.

Tommi Hämäläinen

Syksyllä 2022 julkaistiin Otavan kustantamana VTT, toimittaja Mikko Virran väitöskirjaan perustuva tietokirja *Operaatio Kekkonen: Lännen agentit Tamminiemen sisäpiirissä*. Teos keräsi runsaasti huomiota lehdistössä, ja sen pohjalta kirjoitettiin paljastavia artikkeleita Ison-Britannian ja Yhdysvaltain tiedustelupalveluiden toiminnasta kylmän sodan Suomessa. Tässä kirja-arvostelussa käsitelen Otavan kustantamaa teosta, mutta otan huomioon myös tietokirjasta puuttuvat johdanto- ja menetelmäosiot Virran väitöskirjasta *Salainen kanava länteen: Urho Kekkonen ja lännen tiedustelu kylmässä propagandasodassa* (2022).

Väitöskirjassaan Virta kuvailee tutkimuksensa keskeisimmiksi tavoitteiksi selvittää, miten johtavat länsivallat (Yhdysvallat ja Iso-Britannia) suhtautuivat Urho Kekkoseen, ja kuinka nämä pyrkivät vaikuttamaan häneen. Tarkastelussa on myös, millaiset verkostot länsivalloilla oli, ja kuinka tätä verkostoa rakennettiin ja ylläpidettiin Kekkonen uran aikana (Virta 2022, 16). Asetelma punoutuu niin vahvasti Kekkonen elämään ja uraan, että teoksen voi lukea jo valmiiksi kattavaan Kekkos-tutkimuksen kaanoniin, kuten Virta itsekin toteaa (Virta 2022, 19). Tutkimuksella on myös Kekkos-kirjallisuutta laajempi kontribuutio, sillä se kytkeytyy vahvasti diplomatian, tiedustelun sekä propaganda- ja kulttuurivaikutuksen tutkimukseen.

Alkuperäisaineistoa tutkimuksessa on hyödynnetty monipuolisesti. Tärkeimmiksi lähteikseen Virta nimeää Britannian ulkoministeriö Foreign Officen arkistot, joista erityisen keskeisiä ovat olleet vuonna 2019 salauksesta vapautuneet Information Research Departmentin (IRD) asiakirjat (s. 455). IRD oli Britannian ulkoministeriön alaisuudessa vuosien 1948–1977 aikana toiminut salainen propagandaosasto, joka oli erikoistunut kommunisminvastaiseen propagandaan (Wilford 1998, 353). IRD näyttelee Virran tutkimuksessa keskeistä osaa, ja propagandaosaston aineistoa hänellä on ollut käytettävissään 1960-luvun puoliväliin saakka (Virta 2022, 18). Lisäksi Virta on perehtynyt laajasti Suomea koskevaan diplomaattikirjeenvaihtoon (Virta 2022, 35). Vaikka teos keskittyy tarkastelemaan länsivaltojen toimintaa suhteessa Suomeen ja

Kekkoseen, käy väitöskirjan johdannosta ilmi, että pääpaino tutkimuksessa on Britanniassa ja yhdysvaltalaisista lähdemateriaalia on käytetty lähinnä täydentävänä aineistona (Virta 2022, 35). Yhdysvaltalaisista aineistoista tärkeimpinä on käytetty keskustiedustelupalvelun sekä ulkoasiainhallinnon asiakirjoja (s. 455). Suomalaisia arkistoja on hyödynnetty myös kattavasti. Näistä eniten Virta on tukeutunut Urho Kekkonen arkistoon (Virta 2022, 36). Myös muuta historiallista lähdeaineistoa, kuten päiväkirjoja, muistelmia sekä haastatteluita on käytetty laajasti.

Metodologisesti tutkimus on perinteistä empiiristä poliittisen historian tutkimusta. Tietokirja ei sisällä menetelmäosuuksia, mutta väitöskirjassaan Virta esittelee käyttämänsä metodologista lähestymistapaa, joka kaikessa yksinkertaisuudessaan on korostettu lähdekriittisyys (Virta 2022, 37–38). Tutkimus ei näin ollen tuo merkittävää uutta metodologista näkökulmaa perinteisen poliittisen historian tutkimusperinteen rinnalle.

Teos jakaantuu kymmeneen pääsääntöisesti kronologisesti etenevään osaan. Alaluvuissa on jonkin verran temaattista jäsentelyä, mikä paikoitellen tuo tekstiin toistoa. Teos käy suurpiirteisesti läpi koko Kekkonen elämän ja uran aina nuoruusvuosista politiikan huipulle nousuun saakka sekä presidenttikauden loppuun. Varsinainen pääpaino on kuitenkin toisen maailmansodan loppuvaiheen ja varhaisen kylmän sodan vuosien 1943–1965 välisessä ajassa, jolloin Kekkonen nousi valtansa huipulle ja vakiinnutti asemansa (Virta 2022, 18).

Nouseva tähti herättää lännen mielenkiinnon

Tutkimuksen oleellisimman aikajakson 1943–1965 Virta jakaa kaikkiaan neljään osaan. Näistä ensimmäisellä, vuodet 1943–1949 kattaneella ajanjaksolla, Urho Kekkonen oli mielenkiintoinen nouseva hahmo lännen silmissä, johon oli hyödyllistä pitää yhteyttä ja luoda kontakteja tiedustelupalveluiden kautta (s. 439). Yhteyksien luominen alkoi jo jatkosodan aikana, jolloin Kekkonen loi kontaktit Yhdysvaltain tiedusteluun käydessään Tukholmassa (s. 35). Keskeisemmäksi länsisuhteiden kannalta kuitenkin muodostuivat Kekkonen henkilökohtaiset suhteet brittiläisiin tiedustelupseereihin James H. Magilliin sekä Rex Bosleyhin, joihin jatkosodan jälkeisinä vuosina solmittu suhde syveni ystävytydeksi ja kesti Kekkonen uran loppuun saakka (s. 48–49). Näiden henkilöiden kautta Kekkosella oli ”läheiset ja luottamukselliset suhteet Britannian ulkomaantiedusteluun.” (s. 48.)

Toisen länsisuhteiden kauden Virta ajoittaa alkamaan Kekkonen ensimmäisestä pääministerikaudesta vuodesta 1950 ja päättymään vuoteen 1958 (s. 439–440). Aikakautta sävyttivät lännen epäluulot Kekkostä kohtaan, koska Kekkostä pidettiin liian myötämielisenä kommunisteille ja alttiina Neuvostoliiton painostukselle (s. 106–107). Siitäkin huolimatta Kekkonen pääministerikaudella suhteet brittitiedusteluun tiivistyivät, mutta ominaista tälle yhteydenpidolle oli, että se toteutettiin epävirallisia reittejä pitkin (s. 90, 101). Kekkonen presidenttikauden alkaessa vuonna 1956 britit pyrkivät luomaan suoran epävirallisen kanavan Kekkoseen, jonka tavoitteena oli ”määrätyn informaation” toimittaminen säännöllisesti presidentille (s. 139–140).

Kekkosen länsiyhteydet on tunnettu jo aiemmin, ja esimerkiksi Juhani Suomi on sivunnut teemaa Kekkosen elämäkertakirjallisuudessa (Suomi 2020, 48). Myös Kimmo Rentola on osoittanut, että lännen tiedustelupalveluista juuri britit onnistuivat rakentamaan luottamuksellisen suhteen Kekkoseen (Rentola 2009b, 166). Teoksensa alkuosuuksissa Virta on tukeutunut pitkälti aiemman tutkimuksen tuntemaan lähdeaineistoon sekä aiempaan tutkimuskirjallisuuteen, eikä tutkimus näin ollen tarjoa merkittävää uutta näkökulmaa Kekkosen uraan ennen presidenttikautta yksittäisiä uusia lähteitä, kuten tiedustelu-upseeri Rex Bosley haastattelua, lukuun ottamatta.

Virta kuitenkin yhdistää ansiokkaasti tunnettua lähdeaineistoa ja onnistuu osoittamaan vakuuttavasti, kuinka lännen intresseissä oli luoda suoran epävirallisen vaikuttamisen kanava Kekkoseen. Nämä niin sanotut diplomatian ”takaovet” kuitenkin kuuluivat kylmän sodan aikana oleellisena osana ulkopoliittisiin käytäntöihin (Aunesluoma 2002, 131). Näiden verkostojen olemassaolon osoittaminen ei sellaisenaan tuo uutta tietoa länsivaltojen Suomi-politiikasta, sillä aiemmin on tiedetty, että brittiläinen tiedustelu oli jo sotien välisenä aikana verkostoitunut kattavasti Suomessa ja luonut luottamuksellisia kontakteja, jotka mahdollistivat vaikuttamisen suomalaisen päätöksentekoon virallisen diplomatian ohi (Kotakallio 2014, 316–320).

Uutena asiana tutkimus kuitenkin osoittaa, miten verkostoja luotiin ja ylläpidettiin toisen maailman sodan jälkeisinä vuosina. Oleellisimpana teos paljastaa, miten lännen tiedustelupalvelut osallistuivat verkostojen rakentamiseen ja miten niitä hyödynnettiin Kekkoseen kohdistuvissa vaikutuspyrkimyksissä. Teos osoittaa, että presidentiksi tultuaan Kekkosesta tuli järjestelmällisen vaikuttamisoperaation kohde. Väitöskirjansa johdannossa Virta kuvailee länsivaltojen Kekkoseen kohdistunutta toimintaa informaatiovaikuttamiseksi (Virta 2022, 32).

Kekkosen käännäminen länteen

Kirjan kaikkein keskeisin ja nykypäivän näkökulmasta ajankohtaisin anti on vuosia 1958–1962 koskeva osuus, jonka Virta määrittelee kolmanneksi aikakaudeksi Urho Kekkosen länsivaltojen suhteessa. Vuodet muodostavat Virran mukaan tutkimuksen ytimen, koska tuolloin lännen intresseissä oli ”käännä” Kekkosen. (s. 440.) Pyrkimyksen taustalla vaikutti vuoden 1958 yöpakkaskriisi, joka lännen silmissä osoittivat Moskovan vaikutusvallan ulottuvan syvälle Kekkosen Suomen sisäisiin asioihin (s. 160–161). Estääkseen Suomen kaatumisen täysin Neuvostoliiton johtamaan blokkiin länsivallat aloittivat informaatio-operaation, jolla pyrittiin vaikuttamaan suomalaisen politiikan korkeimpaan huippuun – Kekkoseen.

Yöpakkaskriisi esitetään teoksessa ratkaisevana käännekohtana länsivaltojen suhtautumisessa Kekkoseen. Virran mukaan kriisi sai länsivallat ymmärtämään, että heidän oli pidettävä henkilökohtaisesti yhteyttä presidenttiin, jolle ryhdyttiin salaisten kanavien kautta välittämään luottamuksellista aineistoa (s. 163, 172). Tähän liittyvät myös tutkimuksessa käytetyt uudet arkistolähteet, jotka osoittivat kyseessä olleen monitahoinen vaikuttamisoperaatio, joka Virran mukaan sisälsi neljä toimintalinjaa: lännen korkeantason yhteydet Kekkoseen, vierailut läntisiin pääkaupunkeihin, korkean tason vierailuiden järjestäminen Suomeen sekä luottamuksellisen tiedon ja salaisten raporttien toimittaminen Kekkoselle salaisia väyliä pitkin (s. 164). Tavoitteena oli

vaikuttaa Kekkoseen, tehdä hänestä länsimyönteisempi sekä vakuuttaa presidentti lännen ylivertaisuudesta (s. 166, 193).

Oleellisena osana käännyttämistä toimivat brittien Thread- ja Elder-operaatiot. Näistä ensimmäisessä oli Virran tulkinnan mukaan kyse kanavan rakentamisesta kohdehenkilöön ja jälkimmäisessä yksittäisestä operaatiosta (s. 272). Operaatiot liittyivät Britannian ulkoministeriön salaisen propagandaosaston IRD:n propagandakampanjaan, jonka tarkoituksena oli luoda luottamuksellinen suhde keskeisiin idän ja lännen rajalla tasapainoilevien maiden valtiojohtajiin ja käännyttää nämä lännen puolelle toimittamalla näille salaisia kanavia pitkin henkilökohtaisesti räätälöityä aineistoa (s. 271–273, 282–283). Virran keskeinen löytö on, että Kekkonen lukeutui ainoana eurooppalaisena valtionpäämiehenä operaation kohdehenkilöihin muiden kohteiden painoutuessa Aasiaan ja Afrikkaan (s. 273). Operaatio Suomessa henkilöityy nimenomaan Kekkoseen, mutta jonkinasteista vaikuttamista on kohdistunut myös muihin suomalaisen yhteiskunnan keskeisiin henkilöihin. Virta esimerkiksi mainitsee, kuinka IRD:n tuottamaa vähemmän salaista aineistoa toimitettiin suomalaisille poliitikoille, toimittajille ja virkamiehille (s. 264–265).

Sittemmin Virran mukaan noottikriisi ja vakavammin länteen loikanneen Neuvostoliiton ulkomaantiedustelun upseerin Anatoli Golytsinin väitteet Kekkonen toiminnasta Neuvostoliiton agenttina romuttivat lännen luottamuksen presidenttiin ja vaikutusoperaatio lakkautettiin (s. 301–305). Salainen kanava kuitenkin pysyi auki, ja Virta löysi viitteitä siitä, että yhteydenpidon ohella jossain määrin myös aineiston toimittamista Kekkoselle jatkettiin 1960-luvun puolivälistä lähtien (s. 305, 360–361). Suhteiden aallonpohjasta käynnistyikin hiljalleen vuosien 1962–1963 aikana neljäs kausi Kekkonen ja lännen suhteissa: Kekkonen virkakauden loppuun saakka jatkuneella ajanjaksolla luottamusta rakennettiin hiljalleen uudelleen, ja kun lännen pahimmat pelot Suomen joutumisesta täysin Neuvostoliiton haltuun eivät toteutuneet, vahvistuivat siteet länteen vähitellen (s. 440).

Virran tutkimus muuttaa oleellisesti kuvaa lännen propagandatoiminnasta ja paljastaa sen, että britit kohdistivat systemaattista informaatiovaikuttamista Suomen korkeimpaan poliittiseen johtoon. Aiemmin on tunnettu, että länsivalloilla oli kylmän sodan aikana Suomessa aktiivista kulttuurivuorovaikutukseen liittyvää informaatio- ja propagandatoimintaa, jonka tarkoituksena oli edesauttaa Suomen kuuluvuutta länteen (esim. Fields 2015, 341, 348). Virran mukaan uudet arkistolöydökset paljastavat, että IRD:n harjoittamaan informaationsodankäyntiin kuului myös sellaisia poliittisen toiminnan elementtejä, jotka on perinteisesti katsottu tiedustelupalveluiden toimintaan kuuluviksi (Virta 2022, 33–34). Samalla se osoittaa, että IRD oli aktiivisempi mustan eli tarkoituksellisesti harhaanjohtavan propagandan levittämisessä kuin on aiemmin ymmärretty (s. 263–265). Korkean tason valtiojohtoisen informaatiovaikuttamiseen keskittyvänä teoksena tutkimus onkin ajankohtainen myös tämän päivän näkökulmasta.

Uutta tietoa lännen vaikuttamisoperaatioista

Heti teoksensa ensimmäisellä tekstisivulla Virta toteaa tutkimuksen alullepanevana tekijänä olleen mystistä operaatiota koskeneet asiakirjalöydökset (s. 9). Kokeneen tiedustelun historian tutkijan teoksen alku saattaa saada huolestumaan. Aihetta

tutkivien helmasyntyinä on nimittäin tyypillisesti ollut yksittäisen arkistolöydöksen paisuttelu tai salaisista asiakirjoista lumoutuminen (Rentola 2009a, 5). Erityisen helppoa tähän on sortua brittiläisen tiedusteluaineiston kohdalla, sillä pitkien salausaikojen takia aineistot ovat olleet hyvin niukkoja. Varsin pian Virta kuitenkin osoittaa, ettei kyse ole pelkästä yksittäisestä arkistolöydöksestä tai tiedusteluasiakirjojen sisältämän tiedon romantisoinnista, vaan Virta on aidosti päässyt käsiksi vastikään salauksesta vapautuneisiin laajempiin lähteisiin.

Myös Virran käyttämässä aineistossa on ollut rajoitteita, ja hän myöntää, että paikoin kokonaisuus on pitänyt muodostaa sirpaleista (s. 272). Rajoitteista huolimatta Virta on osaavasti moniarkistollisella vertailulla ja aiempaan tutkimukseen tukeutumalla onnistunut tekemään vakuuttavia päätelmiä niukasta lähdeaineistosta ja löytänyt uutta tietoa lännen vaikutusverkostoista ja sen toiminnan tavoitteista kylmän sodan Suomessa. Virta käy ansiokkaasti keskustelua aiemman tutkimuksen kanssa ja yhtyy enimmäkseen aiemmin esitettyihin tulkintoihin. Suurin poikkeavuus aiempiin tulkintoihin on salauksesta vapautuneista aineistoista tehty tulkinta, jonka pohjalta Virta väittää Kekkonen olleen laajan informaatiovaikuttamisoperaation kohteena, jossa oli mukana Yhdysvallat ja Britannia aina niiden ylintä poliittista johtoa myöten (Virta 2022, 40).

Jo aiemmin on tunnettu hyvin Neuvostoliiton ulkomaantiedustelun kontaktit Suomen poliittiseen eliittiin (esim. Rentola 2009b, 79). Virta onnistuu tutkimuksellaan osoittamaan, että myös länsivalloilla oli vastaavia vaikutuskanavia. Tutkimus tuottaakin oleellista uutta tietoa lännen salaisista vaikutusverkostoista Suomen poliittiseen johtoon sekä läntisen tiedustelupalveluiden osallisuudesta näiden verkostojen rakentamiseen ja ylläpitoon. Lisäksi Virta pohtii onnistuneesti sitä, että salainen kanava toimi kahteen suuntaan, sillä se avasi Kekkoselle mahdollisuuden välittää näkemyksiään länteen (s. 436–438). Näin oli esimerkiksi noottikriisin aikana, jolloin Kekkonen käytti salaista kanavaa välittääkseen länteen tietoja ajatuksistaan (s. 324–325, 447). Kokonaisuudessaan väitöskirja ja siihen pohjautuva tietokirja ovat arvokas lisä Suomen ja länsivaltojen välisen suhteen tutkimukseen kylmän sodan vuosina, ja ne tuovat arvokasta uutta tietoa vähän tunnetusta länsivaltojen tiedustelu- ja propagandatoiminnasta Suomessa.

Lännen salaisen tiedustelun toimintaa Suomessa koskeva kokonaiskuva ei kuitenkaan vielä ole valmis, ennen kuin tiedustelupalveluiden viime vuosikymmenien arkistoihin päästään kunnolla käsiksi. Paljon läntisen tiedustelun toiminnasta Suomessa kylmän sodan vuosina jää edelleen pimementoon, mutta *Operaatio Kekkonen* on erinomainen avaus virallisen diplomatian taustalla vaikuttaneisiin kulisseihin ja niiden kautta toteutettuihin vaikutuspyrkimyksiin. Tietokirjana julkaistua teosta voi suositella kylmän sodan ajan poliittisesta historiasta kiinnostuneille sekä erityisesti tiedustelun ja propagandan parissa työskenteleville historiantutkijoille.

FM Tommi Hämäläinen on yleisen historian väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella. Väitöskirjassaan Hämäläinen tutkii Ison-Britannian tiedusteluarvioita Suomesta varhaisen kylmän sodan vuosina.

Kirjallisuus

Aunesluoma, Juhana. 2002. ”Takaovi länteen: Kekkonen, noottikriisi ja länsivallat.” *Historiallinen aikakauskirja* 100, 2: 131–137.

Fields, Marek. 2015. *Reinforcing Finland's attachment to the West: British and American propaganda and cultural diplomacy in Finland, 1944–1962*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Kotakallio, Juho. 2014. ”Kaikkialla läsnä oleva Lontoon Secret Service”: *Secret Intelligence Service ja Suomi 1918–1941*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Suomi, Juhani. 2020. *Kolmasti kuopattu: Urho Kekkonen poliittiset vuodet 1944–1956*. Tampere: Vastapaino.

Rentola, Kimmo. 2009a. ”Tiedustelun historian ongelmia.” *Tieteessä tapahtuu* 27, 7: 3–6. <https://journal.fi/tt/article/view/2494>

Rentola, Kimmo. 2009b. ”Suojelupoliisi kylmässä sodassa 1949–1991.” Teoksessa *Ratakatu 12: Suojelupoliisi 1949–2009*, toim. Matti Simola, 10–192. Helsinki: WSOY.

Virta, Mikko. 2022. *Salainen kanava länteen: Urho Kekkonen ja lännen tiedustelu kylmässä propagandasodassa*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7062-0>

Wilford, Hugh. 1998. ”The Information Research Department: Britain’s Secret Cold War Weapon Revealed.” *Review of International Studies* 24, 3: 353–369. <https://www.jstor.org/stable/20097531>